

JOBST ÁGNES
**„Annus mirabilis” –
 1989 csodái és árnyoldalai**

Magyarország történetében kiemelkedő jelentőséggel bírt az 1989-es esztendő. A harmincöt évvel ezelőtti lényeges bel- és külpolitikai események sorába tartozik a demokratikus átalakulás folyamata, a politikai hatalom megosztása, a műszaki határzár lebontása, a vasfüggöny szimbolikus, majd tényleges megnyitása. Azon esztendőket, amikor jelentőségteljes dolgok történnek, a csodák évének, latin kifejezéssel élve az *annus mirabilis* kifejezéssel illetjük. A sorsdöntő események köréből jelen írás a menekültügy kérdését és a határnyitást idézi fel.

Csatlakozás a genfi menekültügyi egyezményhez

Magyarország 1989 tavaszán csatlakozott a genfi menekültügyi egyezményhez.¹ A döntést a magyar–román kapcsolatok megromlása, az erdélyi menekültek jogállásának rendezése tette szükségessé.² Miként a menekültügy helyzetéről és feladatairól szóló 2010/1989. (HT. 3.) MT határozat 4. pontja is utalt rá, már az egyezményhez való csatlakozás előkészítő szakaszában problémát jelentettek a Varsói Szerződés tagállamaival kötött kétoldalú szerződések, mert a bennük vállalt kötelezettségek ellentétesek voltak

a menekültügyi konvenció rendelkezéseivel.³ A Német Demokratikus Köztársaságban különös aggodalommal figyelték a menekültügyi egyezményhez való magyar csatlakozást, hiszen a korábbi tapasztalatok azt bizonyították, hogy a kivándorlásra készülő keletnémet állampolgárok előszeretettel használták Magyarországot tranzitútvonalként. Már 1965-ben, az aknamező szovjet SZ–100-as típusú elektromos jelzőrendszerrel való felváltásakor megmutatkozott a műszaki zár könnyítésének vonzereje.⁴ A nyugatnémet média híradása nyomán az a közkeletű vélekedés alakult ki az NDK-ban, amely szerint a magyar határ illegális átlépése az NDK-határ átlépésénél kisebb kockázattal járt. Magyarország igencsak népszerű volt a keletnémet turisták körében, hiszen a balatoni nyaralás során régóta nem látott nyugatnémet rokonaikkal, barátaikkal is újra összejöhettek. Már a berlini fal felépítését követő évben, 1962-ben 40 ezernél több keletnémet turista érkezett hazánkba. A vízummentes utazásról szóló, 1969. június 20-án megújított megállapodás értelmében a keletnémet turistáknak nem kellett vízumot igényelniük a magyarországi beutazáshoz, csupán az NDK belügyminisztériuma által kiállított betétlappal (*Reiseanlage für visaf-*

1 A magyar csatlakozásról szóló okiratot hazánk New York-i ENSZ-képviselete 1989. március 14-én helyezte letétbe.

2 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (továbbiakban: ÁBTL) 1.11.9. sz. n. Jelentés a menekültügyi egyezményhez való csatlakozásról. 1989. március 24.; ÁBTL 1.11.9. sz. n. Felelősséget érzünk a külföldön élő magyarok sorsáért. Horváth István beszámolója az erdélyi menekültek helyzetéről.

3 A menekültügy helyzetéről és feladatairól szóló 2010/1989. (HT. 3.) MT-határozat 4. pont b) alpont, Határozatok Tára 1989. évi 3. szám, 1989. március 7. 10–11. p.

4 Die/Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (a továbbiakban: BstU) Ministerium für Staatssicherheit (a továbbiakban: MfS) SdM 1435. HA XX/5. Anlage 4. Arbeit der Operativ-Gruppe in der VR Ungarn. Berlin, 1967. április 20. 5. p.

1. kép. Magyarországra érvényes utazási betétlap.

Forrás: <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Ungarnvisum.jpg>

reien Reiseverkehr) kellett rendelkezniük, amely 30 napos tartózkodást tett lehetővé. Az egyezmény lényeges kikötését a titkos záradék rögzítette; eszerint a szerződő felek kölcsönösen vállalták, hogy egymás állampolgárait nem engedik harmadik országba tovább utazni, az ilyen jellegű kísérletekről egymást haladéktalanul értesítik.⁵ Az 1972-ben készült jelentés szerint az 1960-as évek derekától a keletnémet állampolgárok követték el a határsértési esetek 70%-át a nyu-

5 BStU MfS ZAIG 13067. Protokoll zum Abkommen zwischen der Regierung der Deutschen Demokratischen Republik und der Regierung der Ungarischen Volksrepublik über den visafreien grenzüberschreitenden Verkehr. Berlin, 1969. június 20.

gati és déli határszakaszon.⁶ A csodák évéhez visszatérve: nem meglepő, hogy az NDK budapesti nagykövetsége már 1989. március 3-i jelentésében beszámolt a genfi menekültügyi egyezményhez való magyar csatlakozás előkészületeinek lezárulásáról.⁷ A csatlakozás várható következményeiről március 20-án készült keletnémet feljegyzés a genfi konvenció 32–33. cikkelyének, valamint a korábban kötött magyar–keletnémet jogsegélyszerződés ellentmondásaira mutat rá.⁸ A magyar belügyi szervek és az NDK Állambiztonsági Minisztériumának (Stasi) munkatársai között több fordulóból álló egyeztetés vette kezdetét, amelyben a felek önmön nemzeti érdekeiket igyekeztek érvényre juttatni.⁹

Fellépés a keletnémet határsértőkkel szemben

A Német Demokratikus Köztársaság és Magyarország által 1957. október 30-án kötött családjogi és bünyügyi jogsegélyszerződést a Magyarországról 1946-ban kitelepített német kisebbség család- és vagyoni hely-

6 ÁBTL 1.11.9. Belügyminisztérium (továbbiakban: BM) III/1. Külföldi állampolgárok által elkövetett bűnyűek tapasztalatai (1961–1972). Bp., 1973. 43.; ÁBTL 4.1. A-1353/4. Jelentés. A BM III. Főcsoportfőnökség vizsgálati szervei által 1961–1971 között terheltek felelősségre vont külföldi állampolgárok bűnyűjeinek tapasztalatairól. Bp., 1972. november 5. 33. p.

7 BStU MfS – HA IX. 8342 AV-Mitteilung 3. 3. 1989.

8 BStU MfS – HA IX. 8342 Zum Beitritt der Volksrepublik Ungarn zum Abkommen vom 28. 7. 1951 über die Rechtsstellung der Flüchtlinge und zum Protokoll vom 31. 1. 1967 über die Rechtsstellung der Flüchtlinge. 20. 3. 1989.

9 Jobst Ágnes: Az állambiztonság és a keletnémet menekültügy. Dokumentumok a genfi menekültügyi egyezményhez való magyar csatlakozásról. Betekintő, 2010/3. 1–18. p. https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/teljes_szamok/2010_3.pdf. (Megtekintve: 2024. március 10.)

zetének rendezése tette szükségessé. Büntetőjogi része a bűncselekményt elkövetők kiadatásáról az alábbiakban rendelkezett: „Kiadatásnak csak olyan cselekmény miatt van helye, amely mindkét Szerződő Fél joga szerint büntetendő és büntetésének felső határa a törvény szerint legalább egy évig terjedő szabadságvesztés, vagy szabadságvesztésnél súlyosabb büntetés (kiadatási büntett).”¹⁰ Mivel a tiltott határátlépés kísérlete mindkét országban egy esztendőnél hosszabb börtönbüntetést vont maga után, ennél fogva a határsértők is a törvény hatálya alá estek. A határőrök által letartóztatottak átadását a magyar Belügyminisztérium III/1. (Vizsgálati) Osztálya intézte, a keletnémet állampolgárokat az Állambiztonsági Minisztérium IX. (Vizsgálati) Osztálya vette át. A Legfőbb Ügyészség Politikai Osztályának jóváhagyó határozatával átadott személyeket légi úton szállították az NDK-ba, a büntető eljárást már odahaza folytatták le ellenük. A Stasi statisztikáinak tükrében Magyarország előkelő helyet foglalt el azon szövetségesek sorában, amelyek légi úton toloncolták haza az elvándorlókat.¹¹

A törvénytelen határátlépések megakadályozásának lényeges, egyben legvitatottabb aspektusát képezte a súlyos következményekkel járó, kötelező érvényű fegyverhasználat, amely az 1600/1948. számú kormányrendeletre vezethető vissza.¹² A rendelet 3. paragrafusára már akkor leszögezte, hogy

a fegyverhasználat nem lehet a megtorlás eszköze, vagyis nem alkalmazható olyan személy ellenében, aki túljutott az országhatáron. Az elkövetkező négy évtized során kiadott utasítások a határőr személyes felelősségére hívták fel a figyelmet. A határőrnek arra is különös gondot kellett fordítania, nehogy a lövedék a szomszéd állam területén csapódjék be, mert az határsértésnek minősült. A nyugati határszakaszon a Magyar–Osztrák Határeseeményeket Vizsgáló Bizottság hatáskörébe tartozott ezen esetek kivizsgálása.¹³ A módosítások mindvégig helyet adtak a jogos fegyverhasználatnak, amennyiben a határsértő a határőrökre támadt: „Tettleles támadással való veszélyes fenyegetés alatt olyan magatartást kell érteni, amely kétségtelenné teszi a határvadász azonnali tettleles megtámadásának bekövetkezését. Ilyen magatartás pl. az, ha valaki – akár puszta kézzel is – a határvadásznak nekimegy, fegyverrel célba veszi, ellene követ vagy más tárgyat dobásra vagy ütésre emel, stb. Tettleles támadással való veszélyes fenyegetésnek kell tekinteni azt is, ha egy vagy több személy támadó szándékkal a határőrizeti közeg ellen nyomul, a határvadász felhívására a fegyverhasználatból való fenyegetés ellenére nem áll meg, és alaposan tartani lehet attól, hogy a határvadász személyes biztonságát veszélyeztetni, szolgálatának ellátásában pedig akadályozni fogja.”¹⁴

A Kádár-korszak konszolidációjának idején az 1963. évi 22. számú törvényerejű

10 1958. évi 20. sz. tvr. a Magyar Népköztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság között a polgári, családjogi és bűnügyi jogsegély tárgyában Berlinben az 1957. évi október hó 30. napján aláírt szerződés kihirdetéséről, 64. cikk (2.) paragrafus. https://jogkodex.hu/jsz/1958_20_tvr_7998231. (Megtekintve: 2024. április 2.)

11 Jobst Ágnes: A Stasi működése Magyarországon. A keletnémet és a magyar állambiztonság kapcsolata 1955–1989. Bp., Jaffa Kiadó, 2015. 104. p.

12 1600/1948. (II. 11.) Korm. rendelet a határőrség fegyverhasználatának újabb szabályozása tárgyában. = Magyar Közlöny Rendeleték Tára, 1948. 34. sz. 319. p.

13 A Magyar Népköztársaság és az Osztrák Köztársaság közös államhatárán előforduló események kivizsgálásával kapcsolatos eljárásról a „Határeseeményeket Kivizsgáló Magyar–Osztrák Bizottság” létrehozásáról az 1965. évi 11. törvényerejű rendelet rendelkezett. A szerződést 1964. október 31-én írták alá, rendelkezéseit 1965. április 9-től alkalmazták.

14 ÁBTL 4.2. Honvéd Határőrség főparancsnoksága 46.000/1949. sz. Eln. kat. 2. §. 11. pont. A rendelet 1949. június 28-án lépett életbe.

rendelet szabályozta a fegyverhasználatot.¹⁵ Nem adtak helyet a fegyverhasználatnak gyermekek, aggok, rokkant személyek és terhes nők ellen, valamint a szomszédos országgal közös utakon közlekedő személyekkel szemben, és előzetes figyelmeztető intézkedéseket vezettek be. A módosításokat nem a korábbi szabályozás embertelen következményei, sokkal inkább a Kádár-rendszer imázsának javítása motiválta. Az 1980-as évtized derekán tovább szűkítették a fegyverhasználat jogát. A 20/1984. sz. BM-utasítás fő elveként az élet védelmét fogalmazta meg. A határőr kizárólag akkor használhatott fegyvert, amikor az feladatának teljesítéséhez elkerülhetetlenül szükséges volt: „A fegyverhasználat során kerülni kell az élet kioltását. A lövést lehetőleg lábra kell irányítani. A határon történő erőszakos kitérés kísérlet esetén lehetőleg a járművet kell használhatatlanná tenni gumiabroncsba, motorházba lövéssel.” Egyúttal részletesen szabályozták a fegyverhasználatot megelőző figyelmeztető intézkedések menetét:

„A fegyverhasználatot meg kell előznie:

- felhívásnak, hogy a személy a határőr felszólításának engedelmeskedjék;
- más személyek segítségül hívásának (ha van rá lehetőség);
- kényszerítő intézkedéseknek (testi kényszer, bilincs, könnygázcsozóró palack, gumibot, szolgálati kutya);
- figyelmeztetésnek, hogy fegyverhasználat következik;
- figyelmeztető lövés(-ek)nek.”¹⁶

1988. január 1-e, azaz a világútlevél bevezetése után a magyar állampolgárok korlátozás nélkül utazhattak külföldre, illegális

15 Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye 1963. Bp., Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1964. 69. p.

16 Uo. 9. pont.

határátlépést legfeljebb a külföldi állampolgárok követtek el.¹⁷ Erre reagálva az 1988 novemberében kiadott módosítás „nyugati és déli viszonylatban” kizárólag a külföldre szökő katonákkal és más fegyveres személyekkel szemben, továbbá csoportos határsértés és a határőrt fenyegető támadás veszélye esetén adott helyt a fegyverhasználatnak.¹⁸ Az utolsó korlátozás bevezetésére 1989. augusztus 18-án, éppen a páneurópai pikniket megelőző napon került sor. A soproni határőrkerület parancsnoka által kiadott módszertani útmutató a fegyveres fellépést ekkor már a csoportokkal szemben sem engedélyezte. Amennyiben a tömeg a határőrök határozott fellépése ellenére kijutott az államhatárra, az intézkedéseket be kellett fejezni, majd ki kellett vizsgálni az eset körülményeit.¹⁹ A határőrök ezután kizárólag a fegyveres határsértőkkel szemben, valamint a járőr személyét ért támadás esetén használhatták fegyvereiket.

A vasfüggöny lebontása

Székely János vezérőrnagy, a magyar határőrség főparancsnoka 1987. október 5-ei jelentésében hívta fel a figyelmet az ország nyugati határára telepített elektromos jelzőrendszer rossz állapotára, majd a honvédelmi bizottság 1988. szeptember 26-án, Győrben tartott ülésén az elektromos jelzőrendszer technikai elavultságára hivatkozva fogalmazta meg a műszaki zár meg-

17 1987. évi 25. tvr. a külföldre utazásról és az útlevélről.

18 ÁBTL 4.2. 36/1988. Belügyminiszteri utasítás. Bp., 1988. november 28.

19 Sallai János: Egy idejétmúlt korszak lenyomata. A vasfüggöny története. Abdruck einer versunkenen Epoche. Geschichte des Eisernen Vorhangs. An Impression of a Bygone Era. The History of the Iron Curtain. Bp., Hanns Seidel Alapítvány, 2012. 89. p.

2. kép. A vasfüggöny lebontása a magyar–osztrák határon.
Forrás: Fortepan 152160, Szigetváry Zsolt felvétele

3. kép. Az NSZK Nagykövetség Konzuli Osztálya előtt NDK-s turisták várakoznak.
Forrás: Fortepan 152089, Szigetváry Zsolt felvétele

szüntetésének gondolatát.²⁰ Amikor Pozsgay Imre államminiszter Horváth István belügyminiszter társaságában a győri határőrkerületbe látogatott 1988. október 26-án, a *Népszabadság* újságírójának nyilatkozva a határőrparancsnok által elmondottakból indult ki: „Ez a jelzőrendszer mind történelmileg, mind politikailag, mind pedig műszakilag elavult. Magyarországnak nem érdeke fenntartani, s nagy valószínűséggel belátható időn belül megtörténhet a fől-számolása. Ez közérzetjavító hatású lesz, s minden bizonnyal tovább javíthatja hazánk és Ausztria kapcsolatát.”²¹

Az elektromos jelzőrendszer felszámolását a nyugati határ négy legfrekvenciáltabb határátkelőhelyén, a jánosomorjai, a soproni, a kőszegi és a rábafüzesi őrskörzetében május 2-án kezdték meg. A bontás várható következményeivel vetett számot a Határőrség 11. kerületparancsnokság vezetőjének 1989. május 11-én kiadott intézkedése: „A rendelkezésre álló információk szerint az NDK állampolgárok tiltott határátlépési kísérleteit motiválja, hogy ismertté vált az EJR lebontásának megkezdése, a menekültügyi konvencióhoz való csatlakozásunk, továbbá az NDK-ban elterjedt hír, hogy a magyarországi utazások feltételeit az NDK hatóságok jelentősen szigorítani fogják, ösztönzőleg hat ezenkívül, hogy a nyugati határszakaszon több sikeres tiltott határátlépési kísérlet történt részükről, valamint hogy információkkal rendelkeznek a fegyverhasználatot kapcsolatos korlátozásokról. Számolni kell az NDK állampolgárok na-

gyobb számban történő megjelenésével és tiltott határátlépési kísérletével.”²²

Nagy Károly rendőr ezredes, a BM ORFK III–2. (Külföldiek Ellenőrző) Osztály (KEO) vezetője augusztus 4-én írott jelentésében arról számolt be, hogy az NDK állambiztonsági szervei számára utoljára 1989. július 31-én adtak át határsértő keletnémet polgárokat.²³ 1989 júliusát követően a Legfőbb Ügyészség Államelleni Ügyek (korábban: Politikai) Osztályának iratanyagában valóban nem lelhetőek fel határsértő keletnémet állampolgárok átadásáról készült jegyzőkönyvek, ami alátámasztja az osztályvezető megállapítását. Augusztus 1-jére összeállt a menekült nyilvántartási eljárás és a menekültek jogállásáról szóló minisztertanácsi határozat tervezete. Az 1989. augusztus 4-én módosított eljárás szerint az elfogott NDK-állampolgárokat első esetben csupán szóbeli figyelmeztetésben részesítették, a tartózkodási engedély megvonását minősített vagy ismételt elkövetés esetén javasolták.²⁴

A nyár derekára nemcsak Sopron környékén, de a Vas megyei határszakaszon is tarthatatlan helyzet alakult ki, amelyekről a Határőrség napi jelentései számoltak be. Néhány kirívó eset kronológiai sorrendben kiemelve:

1. Július 1. Egy háromtagú keletnémet családot éjjel Peresznye térségében tartóztattak fel. A járőr felszólítására nem álltak meg, hanem szétválván az Ásás patak medrét övező sűrű növényzetbe vetették magukat. Noha a határőrök

20 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (továbbiakban: MNL OL) XIX-B-10. 1987. 0022/43/1987. Jelentés. Bp., 1987. október 5.

21 Borbás Katalin: „Elérkezett az idő a műszaki zár felszámolására. Pozsgay Imre látogatása a határőrségnél” = *Népszabadság*, 1988. október 27. 1., 4. p.

22 MNL Győr-Sopron Megye Soproni Levéltára XXIV. 1601. BM Határőrség 11. kerület parancsnokának 022/1989. számú intézkedése a BM HÖRTÖF. Határőrség Törzsfőnöke 00165. számú géptávirati utasításának végrehajtására. Sopron, 1989. május 11.

23 ÁBTL 1.11.9. 6-280-89.

24 MNL OL XIX-B-10. 160/4/1989. BM Határőrség Politikai Csoportfőnöksége. Tájékoztató a nyugati határszakaszon kialakult rendkívüli helyzetről.

20 figyelmeztető lövést adtak le, az apának és 15 éves fiának sikerült átszökni az osztrák határon. Az anya nem volt ilyen szerencsés. Miközben az őt üldöző határőr az árokba csúszott, a kibiztosított fegyver elsült, és a lövés az asszony kezét találta el. Az esetről írt első jelentés megpróbálta eltusolni a történeteket: „A helyszíni szemle eredményeként – és tekintettel arra, hogy a sérült igazságügyi orvosszakértő nem vizsgálta meg – nem zárható ki, hogy a sérült menekülés körzetében található éles vadbambusztorzsák esés következtében okozták.”²⁵ A sérült nőt a zsirai körzeti orvos elsősegélyben részesítette, majd a szombathelyi Markusovszky Kórházban látták el. Az orvosi vizsgálat megállapította, hogy bal keze mutatóujján érintőleges lövéstől származó, nyolc napon belül gyógyuló sérülést szenvedett. A határsértőt a Vas megyei rendőrfőkapitányság vette át, ügyészségi meghallgatása során nem élt a panasz jogával. Az ügyet a győri katonai ügyészség vizsgálta ki. Az orvosi szakvélemény egyértelműen alátámasztotta, hogy a „2 cm hosszú, tátongó szélű cafatos seb” érintőleges lövés következménye. A kivizsgálást követő ballisztikai vizsgálat jegyzőkönyve szerint a járőrök az előírások szerint jártak el, vagyis a lövéseket a levegőbe irányozva adták le.²⁶ Az eset ugyanakkor azt tanúsítja, hogy a levegőbe irányzott figyelmeztető lövés sem volt veszélytelen, a kibiztosított fegyver potenciális veszélyforrást jelentett.

- 25 MNL OL XIX-B-10. 1989. I/3. BM Határőrség Országos Parancsnokság 1989. július 3-i napi jelentése; MNL OL XIX-B-10 1989. IV/2-18. M HOP Ikt.sz. 0410/1989.
- 26 MNL OL XIX-B-10. 1989. I/3. BM Határőrség Országos Parancsnokság 1989. július 3-i napi jelentése; MNL OL XIX-B-10 1989. IV/2-18. M HOP Ikt.sz. 0410/1989.

2. Július 19. Három keletnémet fiatal Szentgotthárd és Rábatótfalu között, az esti órákban próbált átúszni a Rábán. A határőrizetbe bevont munkásőrök erődemonstrációval próbálták megfélemlíteni a menekülőket. A jegyzőkönyv szerint 62 darab éles lőszer használtak fel a figyelmeztető lövésekre. A nyomásgyakorlás pszichológiája hatásosnak bizonyult, az életüket féltő menekültek visszafordultak. Az elfogottakat a szakonyfalusi őrsön állították elő, a közreműködő munkásőrt parancsnoka 1000 Ft-os tárgyjutalomban részesítette.²⁷
3. Augusztus 19. Egy határsértő a szombathelyi hétforrási őrs határszakaszán a gazdasági munkát végző határőrt gáz-spray alkalmazásával akarta harcképtelenné tenni. A támadót csupán a közelben lévő járőr segítségével sikerült megállítani.²⁸
4. Augusztus 20. A szentgotthárdi őrs határszakaszán 19.50-kor kb. 40–50 fő NDK-állampolgár jelent meg, akik 15 gépkocsit magyar területen hagyva gyalog követettek el tiltott határátlépést. A közelben levő járőr a felszólítás és a figyelmeztető lövés leadása után csupán két főt tudott elfogni.²⁹
5. Augusztus 20–21. A vasfüggöny utolsó áldozatának tragikus esete jól ismert. Kurt Werner Schulz 36 éves weimari építész élettársával és gyermekével indult hazafelé a balatoni nyaralásból. A család augusztus 20-án utazott Zsira és Peresznye térségébe. Első próbálkozásuk során a járőrök karjai közé futottak.³⁰

27 MNL OL 295. f. Munkásőr iratok 512. d. 155. sz.

28 MNL OL XIX-B-10. 1989. I/3. 3. BM Határőrség Országos Parancsnokság 1989. augusztus 21-i napi jelentés.

29 MNL OL XIX-B-10. 160/4/1989. BM Határőrség Politikai Csoportfőnöksége. Tájékoztató a nyugati határszakaszon kialakult rendkívüli helyzetről.

30 MNL OL XIX-B-10. 60/4/1989. Tájékoztató a nyugati határszakaszon kialakult rendkívüli helyzetről.

**MAGYAR VÖRÖSKERESZT
ORSZÁGOS VÉGREHAJTÓ BIZOTTSÁGA**

EXECUTIVE COMMITTEE OF THE HUNGARIAN RED CROSS   COMITE EXECUTIF DE LA CROIX-ROUGE HONGROISE
ИСПОЛНИТЕЛЬНЫЙ КОМИТЕТ ВЕНГЕРСКОГО КРАСНОГО КРЕСТА

Telefon: 313-950
Telex: 22-4943
Cím: H-1367 Budapest,
Pf. 121
Arany János u. 31.

Csillebérci Uttörő- és Vezetőképző Tábor
vezetőjének

Tárgy: szállás-
megrendelés

Előzetes megbeszéléseink alapján megrendelünk Önöktől az NDK menekültek elhelyezésére és teljes ellátására egy altábor, mintegy kétszáz fő részére, lehetőleg augusztus 22.-től.

Kérjük fenntartani azt a lehetőséget, hogy menet közben nagyobb kapacitást is leköthessünk. Bármiképpen alakuljon a helyzet, a téliesítésig, azaz október 15-ig vállaljuk az igénybe vett helyek kiürítését.

Tudomásul vesszük, hogy az elszállásolás fejéenként és naponta 90 ft, a teljes ellátás pedig 200 ft. A felmerülő költségeket MNB 235-90171-8147 sz. egyszámlánkról szíveskedjenek lehívni.

E megállapodással kapcsolatosan 5 napos felmondási időt tudunk vállalni, de természetesen rendkívüli esetben szívesen vesszük, ha ennél rövidebb felmondási időt is el tudnak fogadni.

Budapest, 1989 aug. 21.

Sztuchlik Rezső
Magyar Vöröskereszt Külügyi Osztály
vezetője

4. kép. A csillebérci menekülttábor megnyitása.

MNL OL P 2130. Magyar Vöröskereszt Külügyi Osztály, 1989. augusztus 21.

Másnap este újabb kísérletet tettek, ám ismét észrevették őket. Az ügy körülményeit a magyar–osztrák vegyes bizottság Kőszegen összehívott ülése vizsgálta, akik az áldozat élettársát és a két határőrt Kőszegen hallgatták ki. A Határeseményeket Kivizsgáló Magyar–Osztrák Bizottság augusztus 23-án, Kőszegen tartott ülésének jegyzőkönyve a következőket rögzítette: „A határkerítés közvetlen közelében a három menekültöt egy magyar határőr észrevette és megállásra szólította fel. Mivel azok a felszólításnak nem tettek eleget, a katoná megkezdte üldözésüket, ennek során figyelmeztető lövéseket adott le és világító rakétát lőtt fel. Mialatt az asszony és a fia a közös államhatárt Ausztria irányába akadály nélkül átlépte, Kurt Werner Schulz-zot, még mielőtt a határkerítést átlépte volna, a magyar határőr feltartóztatta. Emiatt Schulz a katonát egy táskával úgy ütötte meg, hogy annak sérülést is okozott. Az ezt követő dulakodás során végül mindketten osztrák területre kerültek. A határőr elmondása szerint az NDK-állampolgár a dulakodás során géppisztolyát megragadta és megkísérelte azt tőle elvenni. Amikor már mindketten a körülbelül 15 méteres mélységben osztrák területen voltak, a határőr elmondása szerint a figyelmeztető lövések idején már kibiztosított fegyverből akaratlan lövés következett be. A lövedék Schulz száján hatolt be és a tarkóján jött ki. A magyar fél által lefolytatott bűnügyi vizsgálat alapján és ezzel összefüggésben végrehajtott orvosi vizsgálat szerint megállapítható volt, hogy a lövés Schulz-ot közvetlen közletről (körülbelül 10 centiméterről) kellett, hogy érje. [...] A Vizsgálóbizottság egyetértésben megállapította, hogy a két magyar határőr határsértést követett el.

A helyszínen biztosított vérnyomok, lábnyomok és a megtalált töltényhüvely alapján megállapítható, hogy a halálos lövés osztrák területen következett be. Nem befolyásolva a bizonyító anyagok alapján történő büntetőjogi megítélést, számos körülmény mellett szól, hogy a határőrök állításai elfogadhatók és ezek szerint a határsértés nem szándékosan történt, a lövés pedig a dulakodás során következett be.³¹ A bizonyítékok és a tanúvallomások alapján a győri katonai bíróság a foglalkozás körében halált okozó testi sértés büntette alól felmentette a kiskatonát, ám a halálos baleset részese, a 19 éves fiatalember nehezen dolgozta fel a halálos baleset lelki következményeit.

Az erőszak spirálja

Miközben az 1980-as években kiadott fegyverhasználati szabályzatok egyértelműen a balesetek elkerülésére adtak utasítást, joggal merül fel a kérdés: mi lehetett az oka a sérüléssel, illetve halállal végződő tragikus eset(ek)nek? A korabeli határőrizeti dokumentumok a menekülők kétségbeesésére hívják fel a figyelmet. Tudván, hogy számukra nincs visszaút, mert az NDK-ban szigorú felelősségre vonás várt volna rájuk, a határ felé indulók mindenre készek voltak sikeres átjutásuk érdekében, sőt akadályoztatásuk esetén az erőszak alkalmazásától sem riadtak vissza. A *Der Kurier* című osztrák napilap szerzője odahaza szerzett negatív

31 MNL OL XIX-B-10. 0076/18. Székely János vezérőrnagy BM Határőrség országos parancsnokának feljegyzése Pallagi Ferenc vezérőrnagy, belügyminiszter helyettes részére, 1989. augusztus 21. A jegyzőkönyv szövegét közreadta: Jobst Ágnes: A vasfüggöny utolsó áldozatai. Betekintő, 2015. 4. sz. 10–15. p. https://www.betekinto.hu/hu/2015_4_jobst. (Megtekintve: 2024. március 18.)

tapasztalataikkal magyarázta agresszivitásukat: „A keletnémet menekültek félnek a katonáktól. Feltehetően minden egyenruhásban azokat a határőröket látják, akik az NDK nyugati határán állnak, és nemrégiben még a menekülőkre tüzeltek. A határőröktől való félelem oda vezetett, hogy némelyik menekült még Magyarországon is késsel és gázspray-vel van felfegyverkezve. Ezt a magyar határőrök is tudják, ezért nem érzik jól magukat a bőrükben. Konfrontáció esetén a félelem spirálja könnyen erőszakba csap át. A keletnémet emigránsok gyakran csak Ausztriába érve ismerik fel – amikor már biztonságban érzik magukat –, hogy sok magyar határőr valószínűleg inkább »oda sem nézett«, nem hogy letartóztatni vagy visszatoloncolni akarta volna őket.”³²

A nyár végére kialakult felemás állapotot szemlélteti az augusztus 19-i eset során leszerelt erőszakos határsértő felelősségre vonásának elmaradása. A gázspray-vel felszerelt támadót a Vas megyei rendőr-főkapitányságnak adták át, akik tiltott határátlépés és hivatalos személy elleni erőszak miatt kezdeményezték eljárást ellene. Mivel az ügyész nem emelt vádat, kénytelenek voltak szabadon engedni. Az elkövető másnap a Természetbarát Szövetség rendezvényét kihasználva hatodmagával kísérelte meg ismét a tiltott határátlépést Írottkőnél.³³ A határőrség jelentése a büntetések elmaradásának demoralizáló hatására hívta fel a figyelmet. Az állomány körében eluralkodó rossz közhangulatot jelezte, hogy soraikban

a menekültek által agyonvert és elhurcolt határőrökről szóló rémhírek kaptak lábra.³⁴ A Határőrség Politikai Főcsoportfőnöksége által kiadott tájékoztató ezzel kapcsolatban a következő állásfoglalást tette közzé: „A magyar–osztrák határon rendkívüli helyzetet teremtettek – az elsősorban NDK állampolgárságú – menekülők. Állományunk egy része érzelmileg azonosul a menekülők többségének problémájával és ezért igyekeznek humánus módon intézkedni velük szemben. Azt azonban elfogadhatatlannak tartják, hogy a magyar határ megsértésével – egyesek mindenre elszántan – akarják gondjaikat megoldani. Az NDK menekülőkkel kapcsolatos kormányintézkedésekkel egyetért állományunk. Az alegységparancsnokok azonban ezt kevésnek tartják. Határozottabb intézkedések megtételét sürgetik az állományuk és nemzeti érdekeink védelmére. Általános felhárborodás fogadta a határőr járőröket ért támadásokról szóló híreket. A zsirai fegyverhasználatot a hivatásos és sorozott állomány is jogos önvédelemként értékelte. Az eseményt követően néhány alegységnél a katonák védelme érdekében a korábbi fegyverhasználat szabályainak visszaállítását is felvetette a hivatásos állomány. A járőrök többsége a nyugati határszakaszon feszültebb idegállapotban megy ki szolgálatba. Egyesekben erősödött a félelemérzet, hogy csoportos vagy támadóeszkővel felszerelt határsértővel találkozhatnak. A többség azonban bátran és példásan teljesíti feladatát, annak ellenére, hogy tudják: az elfogott határsértőt el kell engedni, aki újból megkísérli majd a tiltott határátlépést.”³⁵

32 Mentzel, G.: „Auch bei ungarischen Grenzern wächst Angst. Ärztliche Hilfe für Soldaten – in 4 Tagen kamen mehr als tausend DDR-Bürger durch”. *Der Kurier*, 1989. augusztus 28. 13. p.

33 MNL OL XIX-B-10. 0076/18. Székely János vezérőrnagy BM Határőrség országos parancsnokának feljegyzése az államhatáron kialakult bonyolult, esetenként tarthatatlan helyzet kialakulásáról. Palagi Ferenc vezérőrnagy, belügyminiszter helyettes részére 1989. augusztus 21-én.

34 ÁBTL 2.7.1. NOIJ 6. 9. 89. 174/13.

35 MNL OL XIX-B-10. 1989. BM Határőrség Politikai Főcsoportfőnökség 228. Tájékoztató. 16. p.

Határnyitás

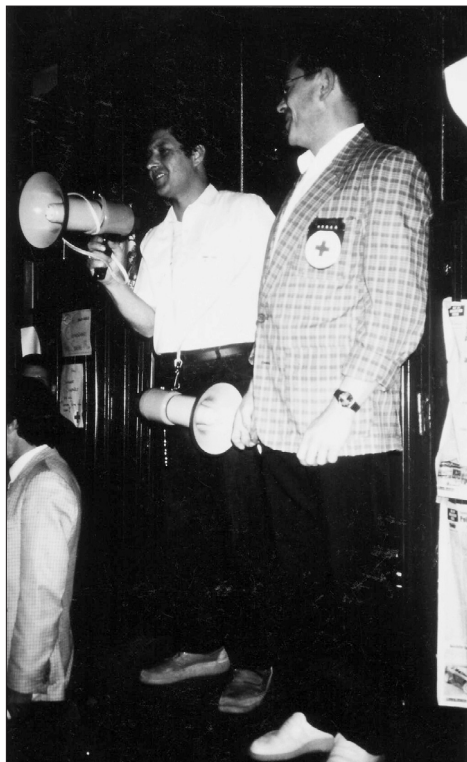
A Magyarországon tartózkodó menekültáradatot a romániai és a bulgáriai nyaralásból visszatérők tovább növelték. A hazánkban várakozók gondozásáról a Máltai Szeretetszolgálat és a Magyar Vöröskereszt gondoskodott.³⁶ A menekültválságra egyedül a határnyitás kínált megoldást. 1989. augusztus 30-án az 1989. évi 15. számú törvényerejű rendelet kihirdette Magyarország csatlakozását a menekültügyi konvencióhoz.³⁷ A kormánydöntést 1989. szeptember 10-én, vasárnap este 7 órakor, a televízió *Hét* című műsorában és a Magyar Rádióban hozták nyilvánosságra. A magyar–osztrák határ tényleges megnyitására 1989. szeptember 11-én került sor. Noha a kifelé irányuló forgalom nagyobb része Sopron környékére irányult, a Vas megyei határátkelőhelyek szintén jelentős forgalmat bonyolítottak le. Éjfélől szeptember 11-én reggelig a kőszegi forgalom-ellenőrzési ponton 45 jármű és 193 fő, Bucsunál 23 jármű és 96 fő, Rábafüzesnél pedig 68 jármű és 210 fő hagyta el az országot. Szeptember 12-én reggelig Kőszegnél további 31 jármű és 104 fő, Bucsunál 44 jármű és 132 fő, Rábafüzesnél 58 jármű és 180 fő távozott.³⁸

Az 1989. évi határnyitás olyan történeti folyamat része volt, amely nem csupán a kitelepülni szándékozó keletnémet állampolgárok számára bírt sorsdöntő jelentőséggel. A döntés olyan láncreakciót indított el, amely a kétpólusú világrend felbomlásához vezetett, Közép- és Kelet-Európa politikai átformálódását eredményezte, új fejezetet nyitott a történelemben.

36 Jobst Ágnes: Jelentések a befogadó táborokról. *Betekintő*, 2019. 3. sz. 1–23. p. https://betekinto.hu/hu/2019_3_jobst. (Megtekintve: 2024. február 28.)

37 Magyar Közlöny, 1989. 60. sz. 1022–1045. p.

38 MNL OL XIX-B-1. 1989. I/3. BM Határőrség Országos Parancsnokság napijelentése, 1989. szeptember 11–12.

5. kép. A határnyitás bejelentése a csillebérci menekülttáborban.

A nyugatnémet vöröskereszt felvétele
(Kovács András tulajdona)

6. kép. Eufórikus pillanatok.
A nyugatnémet vöröskereszt felvétele (Kovács András tulajdona)

7. kép. NDK-s Wartburg a magyar határátkelőnél.
Forrás: Fortepan 46955. Urbán Tamás felvétele